

DOI:10.26104/NNTIK.2023.66.60.066

Нусупова Р.С.

ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАРДА СТУДЕНТТЕРДИН
(БАКАЛАВР) КЕСИПТИК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТӨРҮН
КАЛЫПТАНДЫРУУНУН ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ

Нусупова Р.С.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ
ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ
(БАКАЛАВРОВ) В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

R. Nusupova

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF DEVELOPING
PROFESSIONAL COMPETENCIES OF STUDENTS (BACHELOR)
AT THE IN A IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

УДК:37.013:342.813

Бүгүнкү күндө ЖОЖдун болочок адистерди даярдоосунун критерийи катары кесиптик компетенттүүлүк саналат. Андыктан кесиптик компетенттүүлүктөрдү калыптандыруу үчүн ЖОЖ тарабынан тиешелүү шарттардын түзүлүүсү максаттуу. Макалада ЖОЖдогу студенттердин кесиптик компетенттүүлүктөрүн калыптандырууда зарыл болгон шарттар каралды. Мындай шарттар катары: өзүн-өзү таанууга жана өзүн актуалдаштырууга жөндөмдүү инсандын субъективдүүлүгүнө багыт алуу; чыгармачылык чөйрөнү түзүү; рефлексиялык активдүүлүккө мотивация; окуу процессинин диалогу белгиленди. Белгиленген ар бир педагогикалык шарттын мааниси белгиленди. ЖОЖдо даярдалып жаткан адистин профессионалдык компетенттүүлүгүн калыптандыруу үчүн педагогикалык шарттарды тандап алуу, аларды практикалык жактан ишке ашыруу студенттин чыгармачылык дараметин ачууга, анын кызыкчылыктарын эске алуу менен, билим, билгичтик, көндүмдөрүн, мүмкүнчүлүктөрүн жана субъективдүү позицияны өнүктүрүүгө багытталуусу керек экендиги белгиленди.

Негизги сөздөр: кесиптик компетенттүүлүк, педагогикалык шарттар, өзүн-өзү актуалдаштыруу, инсандын субъективдүүлүгү, чыгармачыл чөйрө, рефлексивдик ишмердүүлүк, окуу процессин диалогдоштуруу.

Сегодня профессиональная компетентность является критерием подготовки будущих специалистов вузами. Поэтому желательно создать соответствующие условия для формирования профессиональных компетенций вузами. В статье рассмотрены необходимые условия формирования профессиональных компетенций студентов в вузе. В качестве таких условий: ориентация на субъектность личности, способной к самопознанию и самоактуализации; создание творческой среды; мотивация к рефлексивной деятельности; отмечался диалог учебного процесса. Отмечалась ценность каждого выявленного педагогического условия. Отмечено, что выбор педагогических условий формирования профессиональной компетентности специалиста, обучающегося в вузе, и их практическая реализация должны быть направлены на раскрытие творческого потенциала обучающегося с учетом его интересов, развитие знаний, навыков, способностей и субъективной позиции.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, педагогические условия, самоактуализация, индивидуальная субъектность, творческая среда, рефлексивная деятельность, диалог учебного процесса.

Today, professional competence is a criterion for the training of future specialists by universities. Therefore, it is desirable to create appropriate conditions for the formation of professional competencies by universities. The article considers the necessary conditions for the formation of professional competencies of students at the university. As such conditions: orientation to the subjectivity of the individual, capable of self-knowledge and self-actualization; creation of a creative environment; motivation for reflective activity; the dialogue of the educational process was noted. The value of each identified pedagogical condition was noted. It is noted that the choice of pedagogical conditions for the formation of professional competence of a specialist studying at a university, and their practical implementation should be aimed at unlocking the creative potential of the student, taking into account his interests, developing knowledge, skills, abilities and subjective position.

Key words: professional competence, pedagogical conditions, self-actualization, individual subjectivity, creative environment, reflective activity, dialogue of the educational process.

Жогорку окуу жайларында студенттердин кесиптик компетенттүүлүктөрүн калыптандырууда педагогикалык шарттарды талапка ылайык түзүү маанилүү.

Сөздүктөрдө “шарттар” түшүнүгүнө негизинен төмөндөгүдөй түшүндүрмөлөр берилет:

1. Шарт – бул бир нерседен көз каранды болгон жагдай;
2. Кайсы бир жашоо тармагында ишмердүүлүктө белгиленген эрежелер;
3. Белгилүү бир ишмердүүлүк боло турган чөйрө [9].

«Педагогикалык шарттар» түшүнүгүнүн спецификалык өзгөчөлүгү анын билим берүү жана тарбиялоо процессинин бардык компоненттеринин элементтерин: максаттарды, мазмунду, методдорду, формаларды, каражаттарды камтыйт.

Педагогикалык шарттар – педагогикалык ишмердүүлүктүн натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган иш чаралардын жыйындысы [2].

Педагогикалык шартта Н.М. Борытко педагогикалык процесстин жүрүшүнө олуттуу таасирин тийгизген, кандайдыр бир деңгээлде мугалим тарабынан аң-сезимдүү түрдө курулган, белгилүү бир натыйжага

жетишүүнү камтыган тышкы жагдайды түшүнөт [8].

В.И.Андреев педагогикалык шарттарды «белгилүү бир дидактикалык максаттарга жетүү үчүн окуунун мазмундук элементтерин, ыкмаларын жана уюштуруу формаларын долбоорлоо жана колдонууну максаттуу тандоонун натыйжасы болуп саналган окуу процессинин жагдайлары» [1] - деп эсептейт.

Ошентип, “педагогикалык шарт” дегенде биз педагогикалык процесстин эффективдүүлүгүн камсыз кылууга багытталган таасир этүүнүн жетиштүү жана зарыл чараларынын (мазмунун, формаларын жана ыкмаларын аныктоо) жыйындысын түшүнөбүз.

ЖОЖдордун профессордук-окутуучулук курамы студенттерде (бакалавр) кесиптик компетенттүүлүктөрдү калыптандыруу үчүн кандай педагогикалык шарттарды уюштурууга тийиш деген суроо пайда болот?

Жүргүзүлгөн теориялык талдоо ЖОЖдун окуу процессинде студенттердин кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруу үчүн зарыл педагогикалык шарттарды аныктоого мүмкүндүк берди. Мындай шарттар болуп: өзүн-өзү таанууга жана өзүн актуалдаштырууга жөндөмдүү инсандын субъективдүүлүгүнө багыт алуу; чыгармачылык чөйрөнү түзүү; рефлексиялык активдүүлүккө мотивация; окуу процессинин диалогу саналат.

Мугалимдин кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруунун жогорудагы шарттарын аныктоо билим берүүнүн өнүгүүсүнүн заманбап тенденцияларына, ошондой эле педагогика жана психология тармагындагы алдыңкы жетишкендиктерге негизделген.

Фундаменталдык билимдерге жана бүгүнкү күндөгү технологияларга негизделген заманбап педагогика илими билим берүүнүн мазмунуна, деңгээлине жана сапатына түздөн-түз таасирин тийгизет. Ошондуктан, өзүн-өзү аныктоого жана өзүн актуалдаштырууга жөндөмдүү инсандын субъективдүүлүгүн өнүктүрүүгө багытталган аракетти ЖОЖдун окуу процессинде болочок адистин кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруунун биринчи педагогикалык шарты катары кароого болот.

Билим берүү субъектинин курчап турган чөйрө менен өз ара аракеттенүү процесси тынымсыз жүрүп турат, анын натыйжасында субъекттин аң-сезими өзгөрөт. Бул өзгөрүүнү инсандын ишмердүүлүк процессинен жана ал ишмердүүлүктүн натыйжаларынан, маселен инсандын кыйынчылыктарды жана ийгиликке жетүү каалоосунун болушу, татаал маселелерди чечүү, иш процессинде өз мүмкүнчүлүктөрүн көрсөтүүсү, өзү жасаган иштен канааттануу сезимине жетүүсү, кыйынчылыктарды жеңүүгө жана ийгиликке жетүүгө болгон каалоосунан байкоого болот.

Студенттин ЖОЖдогу окуу процессинде билим берүү ишмердүүлүгүнүн субъекти катары маанилүү

көрсөткүчү болуп анын бул иш-аракеттин бардык түрлөрүн жана формаларын (лекцияларды угуу жана жазуу, адабияттар боюнча конспекттерди жаза билүүсү, аудитория алдында өз оюн айта билүүсү, талаш-тартыш маселелерде өз позициясын коргой алуусу, ар түрдүү кырдаалдарга, окуяларга аналитикалык баа берүүсү ж.б.) аткаруу жөндөмдүүлүгү саналат. Демек, окутуучунун маанилүү милдети болуп, студентти окуу ишмердүүлүгүнүн субъекти катары калыптандыруусу керек, бул студентти өз ишин пландаштырууга, ишмердүүлүгүн уюштурууга, толук кандуу окууга, баарлашуу жөндөмүнө үйрөтүү керектигин билдирет.

Субъекттин ишмердүүлүккө кошулуусу адамдын жеке жөндөмдүүлүгүнүн аны ийгиликтүү ишке ашыруу көз карашынан алганда иштин мазмуну жана шарттары тарабынан коюлган талаптар менен өз ара байланышы менен коштолот. Педагогикалык ишмердүүлүктү өздөштүрүү процессинде студент келечектеги мугалимдин инсандыгын өнүктүрүүнүн кыймылдаткыч күчү катары кызмат кылган бир катар карама-каршылыктардын пайда болушун аныктаган жаңы милдеттерге, кесиптик кырдаалдарга, стандарттуу эмес шарттарга туш болот.

Ар бир инсан башкалардан айырмаланып, өзүнүн инсандыгын сактап калууга умтулат, ошондуктан өзүн-өзү идентификациялоо адамдын дүйнө таанымына, анын коомдогу жүрүм-туруму, инсандык өнүгүү жана мамилелер көйгөйлөрү менен тыгыз байланышта.

Болочок мугалимдин инсандыгын өзүн-өзү актуалдаштыруунун жана өзүн-өзү аныктоонун баа-лууулугу - бул жашоо жолун аныктоодо, өзүнүн ишмердүүлүгүн жана ийгилигин чагылдырууда турат. Өзүн-өзү актуалдаштыруунун жоктугу ачык тынчсыздануу, үмүтсүздүк, зеригүү, жашоодон ырахат ала албоо, түбөлүк күнөө жана уят, боштук тажрыйбасы, көз карандысыздыктын жоктугу менен көрүнөт.

Адам башынан эле инсандын өзүн-өзү актуалдаштыруу тенденциясына ээ, ошондуктан ЖОЖдун окуу процессинде чыгармачылык чөйрөнү түзүү маанилүү, анткени билимге болгон жогорку муктаждык жана чыгармачылыкка (чыгармачылыкка) умтулуу, келечектеги мугалимдин инсандыгын өзүн-өзү актуалдаштыруунун өзгөрүлбөс атрибуттары. Педагогикалык иш-аракеттин сапаттык көрсөткүчү мугалимдин чыгармачылык потенциалынын калыптануу деңгээлине түздөн-түз көз каранды экендигин да белгилей кетүү керек.

В.А. Слостенин студенттердин психикалык активдүүлүгүн жана өз алдынчалыгын өнүктүрүүнүн эң жакшы жолу жаңы жана белгисиз нерсени ачууга, курууга багытталган чыгармачылык ишмердүүлүк аркылуу түзүлөт деп эсептеген [7].

Чыгармачыл чөйрө окуу процессинде ар кандай ачык типтеги чыгармачылык тапшырмаларды колдо-

нуу, педагогикалык кырдаалдарды талдоо, чыгармачылык иш-аракеттин продуктуларын талдоо, ошондой эле студенттердин өзүнө болгон ишенимин, кубаныч сезимдеринин үстөмдүгүн, эч нерсеге көңүл бурбоосун стимулдаштыруу аркылуу түзүлөт. Окутуунун активдүү жана проблемалуу ыкмаларын колдонуу студенттерди өз алдынча жаңы билимдерди ачууга шыктандырат, ошол эле учурда өздөрүнүн чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүнө ишенимин бекемдейт.

Чыгармачылык мугалимдин инсандык сапаты катары кабыл алуу жана талдоо, стандарттуу эмес чечимдерди кабыл алууга жөндөмдүү чыгармачыл инсанды калыптандыруу үчүн калыптанышы керек деген идеянын негизинде студенттерди чыгармачылыкка даярдоо процессин бир катар түрлөргө бөлүүгө болот.

Студенттерди чыгармачылыкка даярдоо процессин этаптары: 1) студенттердин интеллектуалдык жана инсандык өзгөчөлүктөрүн өнүктүрүү; 2) педагогикалык ыкмаларды, методдорду, технологияларды иштеп чыгуу; 3) мугалимдик кесипти практикада өздөштүрүү (өз практикасында) [4].

ЖОЖдун окуу процессинде мугалимдин кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруу үчүн педагогикалык маселелерди чече билүү зарыл. Анткени алар педагогикалык ишмердүүлүктүн негизин түзөт. Чыгармачыл чөйрөнү түзүүнүн өзгөчөлүгү болуп, окуу процессине стандарттуу эмес, чыгармачыл педагогикалык милдеттерди мүмкүн болушунча көп киргизүү, аларды чечүүнүн чыгармачылык жолдорун студенттерден талап кылуу саналат.

Рефлексия жөндөмдүүлүгү чыгармачыл инсандын маанилүү көрсөткүчү деген позицияга таянып, жогорку окуу жайдын окуу процессинде мугалимдин кесиптик компетенттүүлүгүн эффективдүү калыптандыруунун дагы бир шарты рефлексивдүү ишмердүүлүккө мотивация болуп саналат.

Методологияда рефлексия адамдын өз алдынча чечим кабыл алуу мүмкүнчүлүгүн берген ой жүгүртүүнү же ишмердүүлүктү, аларга сын көз карашты жана жаңы нерсени издөөнү камтыган процедура катары түшүнүлөт.

Мугалимдин рефлексивдүү ишмердүүлүгү – бул анын өзүнүн педагогикалык ишмердүүлүгүн талдоо жана адекваттуу баалоо, өзүн-өзү сыйлоо жана өзүн-өзү жөнгө салууда, инсандык өсүүгө умтулуусунда, өзүн көрсөтүүдө көрүнгөн өзүн-өзү таануусун өнүктүрүү болуп саналат. Педагогикалык ишмердүүлүктөгү рефлексия – мугалимдин мамилеси жана көз карашы менен педагогикалык кырдаалдарга баа берүү процесси.

ЖОЖдун окуу процессинде студенттердин рефлексиялык ишмердүүлүгүн уюштуруу келечектеги мугалимдин өзүнүн кесиптик ишмердигинин субъекти катары калыптанышынын, бул ишке даярдыгын

өнүктүрүүнүн эң маанилүү шарты болуп саналат.

Рефлексия адамдын ишмердүүлүгүнүн жеке мейкиндигинде жабык процесс эмес, бул адамдын коомдук мамилелерди өздөштүрүүнүн натыйжасы, ошондуктан мугалимдин кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүү биринчи кезекте рефлексивдүүлүктү жана өзүн-өзү өнүктүрүүнүн мотивациялык негиздерине таянып, рационалдуу жана акыл-эстүүлүктү айкалыштырат.

Рефлексиялык ишмердүүлүктүн мотиви келечектеги мугалимдин өз алдынча билим алууга, өзүн-өзү өркүндөтүүгө болгон муктаждыгын өнүктүрүүнүн ички стимулдарына түздөн-түз таасирин тийгизет жана мугалимдин кесиптик компетенттүүлүгүнүн жогорку деңгээли менен тыгыз байланышта болот. Рефлексивдүүлүк өзүн-өзү таанууда, өзүн-өзү сыйлоодо, өзүн-өзү башкарууда, өзүн-өзү кабыл алууда жана өзүн-өзү курууда көрүнөт [6].

ЖОЖдун окуу процессинде мугалимдин профессионалдык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун кийинки шарты окуу процессин диалогго салуу болуп саналат. Бул шарттын маанилүүлүгү инсандын диалогдогу инсандын көрүнүшү экендигинде, ошондуктан жогорку окуу жайынын окуу процессинин субъекттеринин диалогу педагогикалык ишмердүүлүктүн сапатын жана процесстин өндүрүмдүүлүгүн аныктайт.

Баарлашуу деп ар бир окуучу мугалим тарабынан өзүнүн бардык кайталангыстыгы менен каралып, субъект-субъекттик мамилелердин негизинде пайда болгон конкреттүү тарбиялык кырдаал (чөйрө) түшүнүлөт. Диалог өз кезегинде билим берүү чөйрөсүндөгү өзгөрүүлөрдүн жүрүшүн жана мүнөзүн жөнгө салуучу универсалдуу принциптин бир түрү катары иштейт [3].

Мугалим – диалогдун алып баруучусу катары студенттин инсандыгына өзүнүн «Мен-түшүнүгүн» изилдөө тажрыйбасы, эмпатия, толеранттуулук, өзүн-өзү таануу тажрыйбасы (өзүн-өзү актуалдаштыруунун элементи катары) аркылуу таасир этет.

Окуу процессин диалогдоштуруу илимий-изилдөө ишмердүүлүгүндө жана когнитивдик маселелерди чечүүдө биргелешип түзүүнүн даражасы менен да мүнөздөлөт; мугалимдин студенттин жеке позициясын, анын кызыкчылыктарын, баалуулук багыттарын таануу; ага жетүү үчүн өз алдынча издөөгө стимул менен биргелешкен максат коюу, проблемаларды конструктивдуу чечүүгө, инсандын гармониялуу комплекстүү өнүгүшүнө негизделет.

Бул контексте С.В. Белова диалогду «билим берүүнүн гуманитардык мазмунун көрсөтүүнүн атайын уюштурулган ыкмасы» деп эсептейт [21; 23], бул жөн гана билимди, көндүмдөрдү жана көндүмдөрдү өткөрүп берүүнү эмес, студенттин мүмкүнчүлүктөрүн өзүн-өзү баалоо, анын жеке өзүн-өзү актуалдаштыруу

жана өзүн-өзү ишке ашыруу үчүн белгилүү бир этаптонду бөлүүнү болжолдойт. Демек, жождун окуу процессин диалогдоштуруу диалогдук педагогикалык ишмердүүлүк менен мүнөздөлөт, ал максаттардын ачыктыгына, көйгөйлөрдүн чечүү жолдорун биргелешип издөөгө, окутуучу менен студенттин ортосундагы мамилелердин белгилүү бир системасын камсыз кылат. «Мугалим-студент» системасындагы коммуникативдик мамилелердин диалогдук даражасы мугалимдин кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруу процессинде уюштурулган диалогдун жана тажрыйба алмашуунун ролун көрсөтүүчү фактор болуп саналат.

Ошентип, болочок адистин профессионалдык компетенттүүлүгүн калыптандыруу үчүн биз алдыга койгон педагогикалык шарттарды тандап алуу, аларды практикалык жактан ишке ашыруу студенттин инсандынын чыгармачылык дараметин ачууга, анын кызыкчылыктарын эске алуу менен, жөндөмдүүлүктөрүн, мүмкүнчүлүктөрүн жана субъективдүү позицияны өнүктүрүүгө багытталат. Мунун баары жождун окуу процессинде мугалимдин профессионалдык компетенттүүлүгүн эффективдүү калыптандырууга, ошондой эле жаңы билимдерди алуунун ар кандай жолдорун өздөштүрүү мүмкүнчүлүгүнө негиз түзөт. Мугалим профессионалдык компетенттүүлүккө проблеманы өз алдынча чечүү менен гана ээ боло алат, ал үчүн зарыл болгон билимди жана көндүмдөрдү практикада колдонууну талап кылат. Практикада кесиптик даярдыктын сапаты кесиптик иш-аракеттерди ишке ашырууда көрүнүп турат [3].

ЖОЖдо студенттердин кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруу үчүн позитивдүү социалдык

компоненттер болгон шартта педагогикалык билим берүүгө жана студенттин өзүн-өзү тарбиялоого түрткү берүүчү шарттарды түзүү зарыл. Мындай шарттар болуп: өзүн-өзү таанууга жана өзүн актуалдаштырууга жөндөмдүү инсандын субъективдүүлүгүнө багыт алуу, чыгармачылык чөйрөнү түзүү, рефлексивдүү ишмердүүлүккө мотивация, билим берүү процессин диалогдоштуруу саналат.

Адабияттар:

1. Андреев В.И. Педагогика: Учебный курс для творческого саморазвития / В.И. Андреев - 2-е изд. - Казань: Центр инновационных технологий, 2000. - 608 с.
2. Божович Л.И., Конникова Т.Е. Нравственное формирование личности школьника в коллективе / Л.И. Божович, Т.Е. Конникова - М., 2000. - 312 с.
3. Нусупова Р.С. Анализ теории подготовки будущих педагогов к воспитанию толерантности у школьников // Наука и новые технологии. - №1. - 2013. - С. 269-271.
4. Нусупова Р.С. Окуучуларды толеранттуулукка тарбиялоого болочок педагогдорду даярдоонун этаптары // Известия вузов Кыргызстана. - №2. - 2016. - С.147-149.
5. Полонский В.М. Словарь по образованию и педагогике / В.М. Полонский. - М.: Высш. шк., 2004. - 512 с.
6. Савельева С.С. Педагогические условия формирования профессиональной компетентности учителя в образовательном процессе вуза: монография. - Воскресенск, 2012.
7. Слостёнин В.А. Формирование личности советского учителя в процессе профессиональной подготовки. - М.: Просвещение, 1976. - 160 с.
8. Учебник для студентов пед. вузов / Н.М. Борытко, И.А. Соловцова, А.М. Байбаков. Под ред. Н.М. Борытко. - Волгоград: Изд-во ВГИПК РО, 2006. - 186 с.
9. http://genproedu.com/paper/2012-01/full_008-014.pdf